

Journal of Social Intervention: Theory and Practice –
2024 – Volume 33, Issue 3, pp. 40–59
<http://doi.org/10.18352/jsi.818>

ISSN: 1876-8830

URL: <http://www.journalsi.org>

Publisher: Hanze University of Applied Sciences /

NHL Stenden University of Applied Sciences

Open Access Journals

Copyright: this work has been published under a

Creative Commons Attribution-Noncommercial-No

Derivative Works 3.0 Netherlands License

Pascal Debruyne is doctor in de politieke wetenschappen
en onderzoeker Odisee Hogeschool Brussel.

Hans Grymonprez is doctor in het sociaal werk en docent
Universiteit Gent, vakgroep sociaal werk en sociale
pedagogiek.

Correspondence to: Pascal Debruyne

E-mail: Pascal.debruyne@odisee.be

Category: Sociaal werk en gezinswetenschappen. Docent
en onderzoeker asiel, migratie en integratie

DE VIJF P'S VOOR SOCIAAL WERK IN EEN TRANSNATIONALE EN SUPERDIVERSE MIGRATIEREALITEIT

THE FIVE P'S FOR SOCIAL WORK IN A TRANSNATIONAL AND SUPERDIVERSE MIGRATION REALITY

PASCAL DEBRUYNE,
HANS GRYMONPREZ

SAMENVATTING

Migratie daagt de rechten gedreven agenda van sociaal werk uit. In deze bijdrage analyseren we hoe migratie de premisses van de naoorlogse welvaartstaat - een van de historische bepalende momenten voor sociaal werk - en praktijken van sociaal werk die daaruit voortvloeiden, onder druk zet.

Migratie is niet alleen bij uitstek een transnationale kwestie, maar evengoed dwingt het ons sociale mobiliteit te heroverwegen op de naad van verblijfsrecht, sociaal recht en het alledaagse beleid van welvaartstaatsbegrenzing. Op basis daarvan suggereren we vijf P's voor een ander sociaal werk.

TREFWOORDEN

Transnationaal sociaal werk, migratie, welvaartstaat, superdiversiteit, sociaal werk, verblijfsrecht

ABSTRACT

Migration challenges the rights-driven agenda of social work. In this contribution, we analyze how migration challenges the premises of the post-war welfare state – one of the historical defining moments for social work – and practices of social work that emerged from it. Migration is not only pre-eminently a transnational issue, but it also forces us to rethink social mobility on the nexus of migration law, social law, and the actually existing social policies of welfare state bordering. Drawing on this, we suggest five Ps for a different social work.

KEYWORDS

Transnational social work, migration, welfare state, superdiversity, social work, residence status

INLEIDING

Sociale behoeften en sociale problemen waarmee sociaal werkers in hun beroepspraktijk worden geconfronteerd zijn steeds meer transnationaal in hun dynamiek. Rosenau (2003) spreekt in zijn werk over globaliseringsprocessen van een 'nabijheid op afstand': geld, goederen, personen, ideeën, normen en houdingen bewegen zich over landsgrenzen heen en komen onvermijdelijk binnen in de praktijk van de sociaal werker. Deze processen wijzen op toenemende cross-nationale interdependenties. In navolging van de negentiende-eeuwse sociale kwestie spreekt Faist (2021) van een nieuwe transnationale sociale kwestie, waarin migratie een fundamentele rol speelt.

Deze ontwikkeling staat in spanning met het geprofessionaliseerde en geïnstitutionaliseerde sociaal werk dat nog vaak 'sedentair' is: het speelt zich af binnen de horizon van de eigen staat en analyseert en benadert sociale problemen en behoeftes vanuit die horizon (Righard & Boccagni, 2015; Schrooten, 2024). Het huidige sociaal werk is sterk verbonden met de uitrol van de naoorlogse Keynesiaanse welvaartsstaat en het moderne project van de natiestaat (Keating, 2021). De genealogie van de welvaartsstaat is getekend door een vervlechting van diverse gebeurtenissen op nationaal en internationaal vlak: van de negentiende-eeuwse syndicale strijd en dito beweging tot de twee wereldoorlogen, het Marshall Pact en de Truman Doctrine, tot de koloniale inkomensoverdrachten.

Sociaal werk is in wezen geconstitueerd als een door de staat verstrekte en geïnstitutionaliseerde vorm van sociale bescherming binnen de territoriale grenzen van de natiestaat. Daartoe

DE VIJF P'S VOOR SOCIAAL WERK IN EEN TRANSNATIONALE EN SUPERDIVERSE MIGRATIEREALITEIT

werden, via expansieprocessen die zijn beschreven door de socioloog Abram de Swaan (2004), een toenemend aantal voorzieningen voor een immer uitbreidend scala aan problemen opgericht. Het opzetten en uitbreiden van voorzieningen werd mede mogelijk gemaakt door inkomensoverdrachten. Via sociale bijdrages op loonarbeid werden mensen sociaal beschermd tegen de grillen van de markt. De sociale zekerheid en de bijstand werken als collectieve systemen waarin burgers die dreigen 'van boven naar beneden te vallen' opgevangen worden, waarbij de sociale zekerheid de doelstelling heeft om de levensstandaard te behouden en de sociale bijstand het minimum garandeert voor een menswaardig leven.

Sinds de crisis van de Keynesiaanse welvaartstaat zijn sociale zekerheid en bijstand in een vicieuze cirkel terechtgekomen, enerzijds door hogere afhankelijkheidsgraden, anderzijds door een lagere financieringsbasis (Van Steenberghe, 1995). Migranten werden in die crisis een makkelijke zondebok voor het wegvallen van jobs, het verloederen van wijken en worden verantwoordelijk geacht voor aanvallen op 'onze waarden'. Ironisch genoeg speelden zij een fundamentele rol in de uitbouw van de welvaartstaat in de naoorlogse decennia, desondanks kregen migranten geen toegang tot dezelfde bundel van sociale rechten en sociale dienstverlening. Hoe dan ook, het 'geslaagd' integratieschema met sociale vangnetten door burgers die vallen van 'boven naar beneden' begint langs alle kanten te rammelen. Weinig geïnstitutionaliseerd sociaal werk wist daar een fundamenteel antwoord op te geven (Deslé, 1997).

BEPERKEN VAN RECHTEN DOOR WELVAARTSCHAVINISME

Voor 'migranten' zijn burgerschap en sociale mobiliteit op basis van sociale rechten vandaag in afbraak in plaats van in opbouw. Naast een uitdieping van ongelijkheden tussen natiestaten wijst onderzoek op toenemende ongelijkheden binnen natiestaten (Faist, 2021). Temeer omdat het Europese politieke debat en dito beleidspraktijk uitgaat van een politiek van 'welfare state bordering' (Bendixsen & Näre, 2024): het beperken van de toegang tot verblijfsrecht en sociale rechten. Dat moet 'grip op migratie' geven, zo klinkt het ideologisch uit politieke hoek. Het lijkt een voortzetting van wat al begon in een koloniaal verleden van de meeste welvaartstaten (Bhambra & Holmwood, 2018), en wordt voorgezet met arbeidsmigranten in de naoorlogse periode, namelijk 'de Ander' die wordt geportretteerd als misbruiker van 'onze' sociale rechten (Perocco, 2022). De politieke krachten die daarop kapitaliseren hanteren 'welvaartschauvinisme', vaak aangedreven door extreemrechts om groepen langs etnisch-culturele breuklijnen tegen elkaar op te zetten (Andersen & Bjorklund, 1990; Debruyne, 2024b; Debruyne et al., 2024; Haenraets & Roosma, 2024).

Een 'sedentair' sociaal werk, dat opgesloten blijft binnen de contouren en premissen van de natiestaat, welvaartstaat en de daaraan verbonden klassieke Marschalliaanse opvatting van

burgerschap, kan er niet in slagen rechtsuitbreiding te realiseren voor mensen die buiten het kader van de welvaartstaat vallen, gehouden of geduwd worden (Debruyne & Grymonprez, 2018). Sociaal werk in een superdiverse migratierealiteit moet die 'sedentaire constructie' (Paju, 2022) openbreken, en transnationaal denken en handelen (Boccagni et al., 2015). Dat zet hoe sociaal werk kan kijken naar burgerschap en realisatie van rechten 'op zijn kop'.

In deze bijdrage gaan we dieper in op wat transnationaal sociaal werk in een superdiverse migratierealiteit kan betekenen voor het denken en doen van sociaal werkers. Superdiversiteit verwijst naar zowel een stijging van het aantal mensen met een migratieachtergrond als een toename van de diversiteit binnen die groepen. Met 'transnationale migratie' verwijzen we naar hoe individuen verwantschaps- en familienetwerken, praktijken en banden onderhouden over tijd, plaats en landsgrenzen heen. Onderzoek over transnationale migratie gaat vaak over de betekenis van burgerschap en over hoe immigranten worden gezien in relatie tot bestaande landsgrenzen (Glick Schiller, 2015).

In wat volgt illustreren we eerst de spanning tussen de premissen en praktijken die de naoorlogse welvaartstaat stutten enerzijds en de alledaagse realiteit van transnationale migratie en superdiversiteit anderzijds. We doen dat door vier 'kwesties' te thematiseren: sociale mobiliteit van migranten 'van beneden naar boven', differentiële inclusie die universele rechten ondergraaft door het complexe migratierecht, het gebruiken van sociale rechten als instrument van migratiecontrole, en ten laatste thematiseren we de spanning tussen wettelijke definities van 'gezin' en de alledaagse transnationale realiteit ervan. Het toont hoe de welvaartstaat vandaag verstrengeld is met wat Tsianos en Krakayali (2010, p. 375) 'het migratieregime' noemen: het geheel van praktijken en discours dat begrenzing van (sociale) mobiliteit van migranten controleert en bepaalt. De focus ligt op Vlaanderen en Brussel, ons onderzoeks- en werkterrein, naast enkele verwijzingen waar mogelijk naar de Nederlandse situatie. Vanuit onderzoek en lespraktijken in bachelor en masteropleidingen sociaal werk in Vlaanderen en Brussel ontwikkelden we 'vijf? P's' voor een transnationaal sociaal werk: Post-nationaal, Papieren, Praktijken van aankomstinfrastructuur, Pedagogiek en Politiek.

DE IMPACT VAN SUPERDIVERSE MIGRATIE OP SOCIAAL WERK

Van beneden naar boven

Zoals we in de inleiding aangaven, is het sociaal werk in de naoorlogse welvaartstaat en de daaraan verbonden verzorgingsstaat gestut door enkele centrale premissen die we typeerden als 'van boven naar beneden'. Veel nieuwkomers vallen echter niet van boven naar beneden.

DE VIJF P'S VOOR SOCIAAL WERK IN EEN TRANSNATIONALE EN SUPERDIVERSE MIGRATIEREALITEIT

Ze trachten zichzelf een weg naar boven te banen, om een positie te vinden in de welvaart- en verzorgingsstaat. Dit geldt telkens op een andere manier voor nieuwkomers op basis van het verblijfsstatuut en de respectievelijke inschrijving in het bevolkingsregister, zoals 'begunstigden internationale bescherming' of 'statushouder', maar ook voor heel wat 'arbeidsmigranten' en diverse groepen 'gezinsherenigers'. Ze starten onderaan en trachten naar boven te klimmen. Sociaal werk is niet adequaat uitgerust om te navigeren in die nieuwe superdiverse migratierealiteit.

Erkende vluchtelingen en subsidiair beschermden die in België starten in het sociaal vangnet van de bijstand, krijgen een leefloon en volgen een daaraan verbonden "activeringstraject". De sociale mobiliteit uit de bijstand verloopt voor hen een minder vlot (Carpentier, 2016).

Ook tussen verzoekers internationale bescherming bestaat er verschil. Voor Oekraïense vluchtelingen verloopt het traject bijvoorbeeld enigszins anders dan voor vluchtelingen uit andere landen omdat ze via het statuut van tijdelijke bescherming geen langdurend asieltraject moeten volgen. Ze zijn meteen na registratie erkend, en kunnen een leefloon of andere steun krijgen, dat aangepast wordt aan de reeds verstrekte woonondersteuning. In tegenstelling tot verzoekers internationale bescherming die vaak ruim een jaar moeten wachten op erkenning, hebben ze minder netwerk en kennis van de taal op het moment dat ze een (equivalent) leefloon ontvangen.

Wanneer we kijken naar de trajecten van Unieburgers, zoals Bulgaren, Roemenen en Slowaken, dan zien we dat sommigen onder hen niet eens de eerste sport van de sociale ladder halen. Laat staan dat ze opklimmen (Debruyne, 2022). De eerste vijf jaar hebben Unieburgers voorwaardelijk verblijf. De belangrijkste verblijfsvoorwaarde stelt dat ze geen last voor de bijstand mogen vormen. Die verblijfsreis is gebaseerd op een Europese afspraak in de Burgerschapsrichtlijn om 'sociaal toerisme' of 'welvaartstoerisme' binnen de EU te bestrijden (Van Der Mei, 2005). De kans op beëindiging van het verblijf is reëel als mensen niet meer voldoen aan de verblijfsvoorwaarden die gebaseerd zijn op zelfstandige inkomsten hebben, zoals zelfstandige arbeid of arbeid in werknemersverband. Vooral die laatste groep kan zo een onredelijke belasting vormen voor de bijstand, wat hun voorwaardelijke verblijfsstatus kan opheffen.

Voor maatschappelijk kwetsbare groepen met een opleiding uit Oost-Europa en beperkte arbeidscompetenties (zoals kennis van het Nederlands of geschikte arbeidsvaardigheden) verloopt zowel het migratietraject naar duurzaam verblijf als circulair verblijf vaak hobbelig. Ze komen terecht in precare arbeidssituaties en lopen vast in uitbuiting. Anderen worden geconfronteerd met werkloosheid die op zich weer eindigt in dak- en thuisloosheid: een vicieuze cirkel en dito neerwaartse

spiraal die ze niet meer kunnen doorbreken. Want geen adres hebben door dak- en/of thuisloosheid, betekent vaak geen beroep kunnen doen op de weinige rechten die men heeft, en geen werk vinden omdat men vastloopt in een overlevingseconomie. Ook sociaal werkers lopen daarop vast omdat ze handvatten ontbreken om te werken in en met geglobaliseerde arbeidsmarkt- en uitbuitingscircuits. Economisch profijt en onachtzaamheid en wegkijken door overheden versterkt de afhankelijkheidsrelaties waar arbeidsmigranten van meet af aan in terechtkomen.

Die beoogde klim van onder naar boven geldt evengoed voor een deel van de arbeidsmigranten uit derdelanden, die via legale weg komen om knelpuntberoepen in te vullen. Toch komen sommige deelgroepen in situaties van uitbuiting terecht (Fairwork, 2020). Het Progress Lawyers Network kaartte dit aan naar aanleiding van grootschalige uitbuiting in de Antwerpse haven bij het Antwerpse bedrijf Borealis. Deze zaak toonde aan dat het melden van uitbuiting en sociale wanpraktijken geen beleidsprioriteit is in België (Goris, 2023).

Bovenstaande voorbeelden laten zien dat het ontbreekt aan visie en beleid hoe tijdelijke arbeidsmigranten kunnen worden ondersteund om van beneden naar boven te klimmen, en hoe sociale mobiliteit georganiseerd kan worden voorbij de tijdelijke termijn. De praktische uitvoering van vrij verkeer van personen is overgelaten aan de markt, met alle gevolgen van dien.

Differentiële inclusie

Als sociale mobiliteit bij veel nieuwkomers noodgedwongen 'van beneden naar boven' verloopt, dan heeft dat sterk te maken met de diversiteit in verblijfsstatuten. Het toont hoe superdiversiteit ook getekend wordt door verschillen in verblijfsmotief, verblijfsstatus en verblijfsduur. Het zijn wezenlijke kenmerken van een superdiverse samenleving (Geldof et al., 2023).

Diverse verblijfsstatuten zijn verbonden aan verschillende (verblijfs-)voorwaarden, maar ze geven ook op verschillende manieren toegang tot sociale rechten. Könönen (2018) spreekt van differentiële inclusie. Hij beschrijft hoe migratiebeleid differentiële inclusie aandrijft en het universaliteitsprincipe van de welvaart- en verzorgingsstaat onder druk zet. Differentiële inclusie is niet nieuw. Zoals Papadopoulos en Tsianos (2013, p. 181) verwoorden:

"Als we het hebben over differentiële inclusie, is dat niet om de historische nieuwheid of historische uniciteit ervan te benadrukken, maar eerder om te beweren dat de specificiteit van de huidige differentiële inclusie functioneert door middel van burgerschap."

Dat sluit aan bij wat migratieonderzoekers eerder al stelden: zij zien een praktijk van ongelijk burgerschap ontstaan door een gedifferentieerd systeem van rechten – of burgerstratificatie – dat nationaal variabel kan zijn (Morris, 2003). Voor mensen zonder wettig verblijf speelt hier ook het zogenaamde 'koppelingsprincipe' dat is verankerd in de interne (sociaalrechtelijke) rechtsorde (Entzinger, 1995; PICUM, 2003a, 2003b) waarbij men specifiek met het oog op de bestrijding van illegale immigratie ten overstaan van documentloze vreemdelingen wetgevend heeft ingegrepen op het niveau van de omvang van de hun verzekerde sociale bescherming.

Differentiële inclusie bij diverse groepen nieuwkomers leidt ook tot discussies over 'deserving' en 'undeserving' migranten en vluchtelingen. Het doet terugdenken aan het negentiende-eeuwse gunstregime met deserving en undeserving armen. We zien dergelijke preferentiële rechten en behandeling die Oekraïners krijgen via het statuut tijdelijke bescherming, of beleids campagnes als #Plek vrij waarbij Belgische politici en/of de regeringen burgers oproepen om Oekraïense vluchtelingen op te vangen en nooddorpen uit te bouwen (Cosemans & Debruyne, 2022; Geldof et al., 2023). Ook in Nederland hebben Oekraïners recht op leefgeld en mogen betaald werk doen zonder vergunning. Het contrast met de opvang, de legale en veilige wegen en verblijfsvoorwaarden van verzoekers internationale bescherming (asielzoekers) uit andere landen kan niet groter zijn; zeker in de context van een permanente opvangcrisis in België en Nederland, die politiek gefabriceerd wordt.

Sociaal beleid als instrument van migratiecontrole

Naast de impact van 'differentiële inclusie' op basis van verschillende verblijfsstatussen, is er een gestage tendens waarbij beleidsmakers inzetten op proactieve ontmoediging via sociaal beleid. Atac en Rosenberger (2019) gebruiken de term *migratiecontrole – sociaal beleid nexus*, om te analyseren hoe sociale interventies ontmoedigend werken op het kruispunt van migratie en sociaal beleid. Toegang tot sociale rechten en sociale dienstverlening zijn instrumenten van migratiebeheer geworden. In België speelt daar een opvallende federale logica, waarbij de Vlaamse regering die niet bevoegd is voor migratiebeleid en integratiebeleid, sociaal beleid inzet met ontmoediging op federaal niveau als doel.

Beperking van sociale rechten wordt volgens Hollifield (2012) gebruikt als een indirect middel om immigratie te controleren. Het sluit aan bij de politieke toename van welvaartschauvinisme. Persdotter et al. (2021) beschrijven '*bordering practices*': begrenzingspraktijken die afremmend werken, met externe en interne strategieën van de Zweedse verzorgingsstaat. Bendixen en Näre

(2024) gebruiken de term 'welfare state bordering' voor die dubbele afgrenzing die gebeurt via verblijfsrecht en sociale rechten.

Beleidsexperimenten, zoals het inburgeren in het buitenland, lijken te dienen als hefboom naar toekomstig gangbaar beleid: migranten maximaal buiten de landsgrenzen houden. We zien, net als De Waal (2020), een duidelijke tendens waarbij sociaal beleid op regionaal (gedecentraliseerd) niveau dient als instrument om aan nationaal-gericht migratiebeleid uit te voeren. De koers van het integratie en-inburgeringsbeleid schuurt dicht aan bij het Nederlandse model (De Waal, 2020, 2021a, 2021b). De Raad voor Openbaar Bestuur wees eind jaren negentig al op een ontoelaatbare spanning tussen het Nederlandse ontradringsbeleid en het nalaten van ondersteuning voor wie toch blijft.

Het is vooral binnen de natiestaat dat ook sociaal werk geconfronteerd wordt met sociaal beleid gericht op het beheer en controle van allerlei aspecten van het dagelijkse leven van (sommige groepen) migranten. In het recente Vlaamse integratie- en inburgeringsdecreet bijvoorbeeld, zijn bijkomende drempels ingebouwd, zoals het inburgeren tegen betaling, ook voor die groepen die geenszins verplicht zijn om inburgering te volgen. Daarnaast kwam er een hogere taaldrempel en een melding bij de Dienst Vreemdelingenzaken bij gebrek aan inspanningen in het integratietraject. Ook sociaal werkers krijgen dergelijke beheersopdrachten mee, waardoor hun positie als 'state-agent' geaccentueerd wordt.

Transnationale migratieinfrastructuur en 'aan familie op afstand doen'

Wie migratie zegt, zegt transnationale netwerken. Migranten hebben hun eigen "migratie-infrastructuur" waar ze doorheen navigeren en waarmee ze impact hebben op hoe die routes (voortdurend) veranderen (Snel et al., 2021; Xiang & Lindquist, 2014). Niet alleen spelen transnationale netwerken een rol in migratietrajecten van het thuisland naar 'het land van bestemming', ze spelen ook een belangrijke rol in de trajecten van sociale mobiliteit, die overigens vaak met de problematische term 'integratie' wordt benoemd (Caarls et al., 2013; Ravnbøl et al., 2023; Schapendonk et al., 2020; Wajsberg & Schapendonk, 2022).

Familienetwerken maken deel uit van die (informele) transnationale migratie-infrastructuur. Familienetwerken zijn ingebed in plaatsen 'hier' en 'daar', en bepalen mee de specifieke trajecten van migratie en 'integratie'. Maar ze hebben ook vaak een belangrijke pedagogische rol. Globale (?) gezinspraktijken en transnationaal ouderschap zijn eerder regel dan uitzondering (Righard,

DE VIJF P'S VOOR SOCIAAL WERK IN EEN TRANSNATIONALE EN SUPERDIVERSE MIGRATIEREALITEIT

2018). Migranten zijn vaak betrokken in de zorg voor hun ouders en kinderen op afstand. Baldassar et al. (2007) verwijzen daarnaar met het concept 'transnationale zorgcirculatie'. Kortom, er is een praktijk van 'doing family at a distance' (Bonizzoni & Boccagni, 2013; Rousseau et al., 2004).

Die transnationale realiteit van migrantengezinnen staat sterk in spanning met de politiek-juridische begrenzing van 'gezinnen' door het beleid. Ten eerste is er een sterk differentiatie van wie juridisch tot 'het gezin' behoort: voor Unieburgers, voor derdelanders waaronder vluchtelingen-, en voor gezinshereniging met een Belg is er telkenmale een andere gezinsdefinitie. De impact op wie naar hier mag komen en wie daar moet blijven spreekt voor zich (Sarolea & Merla, 2021). Maar de impact is er evenzeer op de transnationale relaties en dito migratieinfrastructuur die nodig is om de gezinsbanden levendig te houden en het economisch overleven van het gezin, zoals het in de praktijk bestaat, te stutten. In die kloof tussen het gezin op papier en het gezin in de praktijk, veranderen de gezinsverhoudingen en rollen in het gezin.

VIJF P'S VOOR SOCIAAL WERK IN TIJDEN VAN TRANSNATIONALE MIGRATIE

Sociaal werk heeft zich vooralsnog vooral bewogen binnen de contouren van nationaal burgerschap. Transnationale migratie schuurt echter met de rechtskaders en sociale integratieloga's van de welvaartstaat. Zelfs een ruime interpretatie van de discretionaire ruimte van sociaal werkers zal niet leiden tot rechtentoekenning, laat staan rechtsuitbreiding van migranten (Debruyne & Grymonprez, 2018). In wat volgt bespreken we 'de vijf P's van sociaal werk in tijden van transnationale migratie: een handelingskader dat balanceert tussen het laveren door het bestaande systeem enerzijds en contestatie van het dominante migratieregime en 'welfare state bordering' anderzijds. Meer dan bestaand onderzoek naar sociaal werk en migratie (zie bijvoorbeeld: Hadwin & Singh, 2024; Robinson, 2014; Teloni et al., 2023). streven we met dit handelingskader helderheid en volledigheid na.

Post-nationaal: methodologisch nationalisme doorbreken

Sociaal werk in tijden van superdiverse migratie dwingt tot transnationaal denken en handelen (Furman et al., 2010). Om ervoor te zorgen dat maatschappelijk werkers met migrantengezinnen kunnen werken, moet de praktische en politieke praktijk van sociaal werk opnieuw worden samengesteld binnen de transnationale dynamiek van migratie die niet alleen beleidsmatig een

transnationale dimensie heeft, maar ook op het niveau van migranten zélf een 'post-nationale' realiteit kent. Al verhouden migranten zich tot de beleidscontouren van de nationale staat, hun alledaagse netwerken gaan daar ook aan voorbij. Daarom 'postnationaal': dit daagt professionals uit om buiten de contouren van 'de staat' te denken en handelen, wat niet vanzelfsprekend is gezien het methodologische nationalisme dat we eerder aanhaalden (e.g. Schrooten, 2024).

Daarbij is het ten eerste onhoudbaar om de staat als monoliet te bekijken; als een institutionele ruimtelijke container van macht. In de praktijk is die macht niet centraal in de figuur van de staat, maar wordt deze polycentrisch uitgeoefend in vele praktijken. 'Dé staat' is zowel de Dienst Vreemdelingenzaken en diensten burgerzaken lokaal, maar evengoed de geprivatiseerde entiteiten zoals visakantoren die onderaannemers van ambassades zijn, tot de erg diverse gemeentelijke diensten burgerzaken. Conflicten rond pakweg gezinsherenigingsprocessen vinden altijd plaats op die verschillende schalen (Debruyne, 2024a). Daarnaast is er ook een reeks van transnationale spelers zoals internationale NGO's en dito actoren en natuurlijk de transnationale migratie infrastructuur van migranten zelf die hulpbronnen kunnen vormen voor sociaal werkers die werken met transnationale gezinnen. Onderzoek toont bijvoorbeeld hoe informele sociaal werkers en voogden transnationaal werken (Debruyne et al., 2023).

Ten tweede confronteert migratie maatschappelijk werkers met de transnationale dimensies van het leven van vluchtelingen: de ruimtelijke afstand tussen familieleden en de realiteit van politiek geproduceerde grenzen. Naarmate relaties tussen gevluchte familieleden de staatsgrenzen overschrijden, moeten de theorie en praktijk van sociaal werk opnieuw worden bevraagd. Een transnationaal perspectief op het werken met vluchtelingen (Righard & Boccagni, 2015, p. 313):

“vergemakkelijkt een beter begrip van hoe plaatsen in verschillende landen onderling verbonden kunnen worden in multi-directionele processen in het dagelijks leven en hoe deze onderlinge verbanden van invloed zijn op sociale problemen en, in het beste geval, op de praktijk van sociaal werk”.

Righard en Boccagni (2015) verwijzen naar een grof onderscheid tussen engere en bredere definities van transnationalisme op basis van de frequentie en intensiteit van praktijken. In de enge definities gaat het over het transnationale gezinsleven, waarbij gezinsleden in verschillende landen wonen en wederzijdse verantwoordelijkheden en banden over de grenzen heen behouden. Daarnaast zijn er bredere definities, waaronder stromen van ideeën en materiële goederen tussen meerdere landen, en gelijktijdige gevoelens van verbondenheid met

plaatsen in twee of meer landen. In deze brede zin is de fysieke mobiliteit van een persoon niet noodzakelijkerwijs een voorwaarde voor zijn of haar actieve betrokkenheid bij betekenisvolle transnationale relaties (cf. Chambon et al., 2011). Aan de slag gaan met die transnationale realiteit biedt een enorme mogelijkheid voor sociaal werkers, die de bestaande praktijk van 'cliënten' opnieuw doet bekijken.

Papieren: navigeren door het doolhof van migratierecht

Van Houtum en Van Uden (2021) lanceerden het concept 'papieren gevangenis' om de visumongelijkheid te beschrijven waarmee een toenemend aantal nationaliteiten sinds de eeuwwisseling wordt geconfronteerd. Die papieren gevangenis is het residu van het complexe migratierecht, waarin het niet alleen gaat over 'visa' die verstrekt worden, maar evengoed over de realiteit van documenten zoals geschikte (gelegaliseerde) geboorteaktes, huwelijksaktes en andere papieren die ingediend moeten worden om in aanmerking te komen voor een verblijfsstatus. Papieren grenzen maken deel uit van een migratie-afremmend beleid, waar wantrouwen het vertrekpunt vormt (De Hertog & Belloni, 2023).

Sociaal werkers hebben niet alleen kennis van de politiek van dit soort 'papieren' nodig, maar ook van migratierecht en de alledaagse operationalisering daarvan. Gezinsherenigers, verzoekers internationale bescherming, erkende vluchtelingen, subsidiair beschermden, slachtoffers van mensenhandel, arbeidsmigranten, studerende derdelanders, geregulariseerden, niet-begeleide minderjarigen, burgers van de Europese Unie: deze veelheid aan verblijfsstatuten is eigen aan onze superdiverse samenleving.

Sociale professionals missen hier echter basiskennis, stelt de Vlaamse lector en onderzoeker Geert Matthys (2018). Vreemdelingenrecht gaat zowel over 'verblijfsrecht' als over de rechtspositie van de vreemdelingen en dus de toegang tot grondrechten. Sociaal werkers die daar geen notie van hebben, kunnen geenszins laveren door de doolhof van migratierecht. Hierdoor doen ze 'geen recht aan deze mensen die op die manier onderbeschermd blijven. Gebrek aan kennis over vreemdelingenrecht leidt bovendien tot een gebrekkige inschatting van valse (?) voorwaarden die worden opgelegd. Denk bijvoorbeeld aan allerlei onwettige voorwaarden die worden opgelegd bij het verstrekken van 'dringende medische hulp', zoals het intekenen op vrijwillige terugkeer. Of denk bijvoorbeeld aan het OCMW Antwerpen dat een sterk ontmoedigingsbeleid voert rond dringende medische hulp voor mensen zonder wettig verblijf om 'het aanzuigeffect' tegen te gaan, waarin sociaal werkers meestappen (Vandezande et al., 2021).

Tenslotte, voor sociaal werkers betreft de papieren dimensie niet alleen kennis van 'papieren' en van migratierecht, maar ook het verdedigen van sociaaljuridische dienstverlening. Er is een diepe kloof tussen het recht op papier versus het recht in de praktijk. Heel wat terreinactoren kennen lange wachtlijsten of worden zelfs bedreigd in hun sociaaljuridische dienstverlening. Er is slechts een handvol advocatenbureaus die deze en andere migratieprocedures onder de knie hebben, en de materie écht goed kennen (Myria, 2022). Een sociaal werker moet kunnen omgaan met die papieren grenzen en poorten naar verblijfsrecht.

Praktijken: praktijken van aankomstinfrastructuur opbouwen

Bij derdelanders zonder wettig verblijf zijn de opties wat oriëntatie (of accommodatie?) betreft beperkt. Vaak gaat het vanuit de opvang die rust, ruimte en respect biedt, over humanitaire of medische regularisatie, over gezinshereniging vanuit België, of terugkeer naar het thuisland en/of een derdeland. Voor andere categorieën van vreemdelingen zoals Unieburgers verloopt permanente en/of tijdelijke 'integratie' vaak via werk en dus een arbeidscontract. Voor een 110-tal dak-en-thuisloze Unieburgers werd in Gent werd het driejarig opvangproject 'Postmobiel wonen' opgezet (Samyn et al., 2023). Al vallen bij dit opvang en -oriëntatieproject heel wat vragen te stellen over hoe 'aankomstinfrastructuur' in de handen van overheden, ook deel kan worden van een disciplinerend en controlerend migratiebeleid (Mosselson, 2021).

Naast kunnen omgaan met 'papieren', kunnen hulpverleners dan ook een belangrijke rol spelen in de opbouw van veilige aankomstinfrastructuur (Schrooten & Meeus, 2020). Dat wil zeggen dat zij zouden kunnen bijdragen aan "dat deel van het stedelijk weefsel waar nieuwkomers bij aankomst in terecht komen en waarbinnen ze met mogelijkheden voorhanden hun lokale of translokale sociale mobiliteit onderhandelen." (Meeus et al., 2019, p. 1).

Naast de bestaande -vaak informele- aankomstinfrastructuur die migranten hanteren, kan sociaal werk ook aankomstinfrastructuur opbouwen (Schrooten & Meeus, 2020). Door de slinkende ruimte voor formeel sociaal werk om te interveniëren in migratiekwesties, zien we een toename van 'sociaal schaduwwerk', met ruimtelijk-fysieke en sociaal-relatieve componenten, door informele actoren zoals etnisch-culturele zelforganisaties, 'witte' burgerorganisaties en religieuze actoren (Schrooten, 2024). Zeker die sociaalrelationale dimensie sluit aan bij Simone's (2021) conceptualisering van 'mensen als infrastructuur'; een 'infrastructuur' die trouwens niet beperkt is tot nationale grenzen, maar zoals vermeld vaak transnationale takken heeft. Aankomstinfrastructuur biedt verschillende soorten ondersteuning, zoals het opzetten van

laagdrempelige inloopruimtes waar er geïntegreerd en generalistisch wordt gewerkt. Bij heel wat sociaalwerkorganisaties zien we een combinatie van juridische dienstverlening, ontmoeting, materiële noodhulp en basisdienstverlening.

De Stichting INLIA bouwde bijvoorbeeld een fysieke en sociale infrastructuur om derdelanders zonder wettig verblijf te accommoderen. De zogenaamde BBB-PLUS (Bed, Bad, Brood Plus) bestaat in Groningen en Utrecht, waarbij mensen zonder wettig verblijf worden opgevangen voor onbepaalde tijd. Minder mensen verdwijnen van de radar, meer mensen krijgen alsnog een duurzaam verblijfsrecht. Later werden die opvang- en oriëntatiepraktijken deel van het Landelijke Vreemdelingenvoorzieningenbeleid. Het Brusselse 'Orbit vzw', bracht die opvang en -oriëntatiepraktijken naar Vlaanderen en Brussel, na een studiebezoek aan Groningen met beleidsmakers en mensen uit de civiele samenleving (Orbit, 2017). Met lobbywerk van Orbit en gemeentes zelfs, kwam dit type praktijken als 'proeftuinen' zelfs in het Belgisch federaal regeerakkoord. Een eerste concrete praktijk is 'de Blekerij' in Gent. Maar ook in Antwerpen en Brugge komen soortgelijke praktijken. In Gent bouwde de vrijwilligersorganisatie 'Een Hart Voor Vluchtelingen' (met na een tijdje met behulp van middelen van de lokale overheid, drie vrouwenhuizen uit onder de noemer van '4 B'-huizen, waar naast 'bed, bad, brood' ook begeleiding komt naar wettig verblijf.

Pedagogiek: grensoverstijgende gezinsondersteuning

De papieren gevangenis en operationele migratieprocedures hebben impact op het niveau van personen en gezinnen. Zowel asielprocedures als procedures gezinshereniging zorgen voor afstand tussen familieleden in tijd en ruimte. Gezinnen worden gedwongen om aan 'familie op afstand' te doen (Debruyne, 2024a). Vanwege het risico op vervreemding zijn (trans)nationale pedagogische interventies tijdens en na de gezinsherenigingsprocedure nodig om gezinnen te ondersteunen en intrafamiliale problemen te voorkomen (Debruyne et al., 2023). Daarbij zijn mensen die het (noodgedwongen irreguliere) migratietraject afleggen op zoek naar internationale bescherming, vaak getraumatiseerd, of worden geconfronteerd met heel wat psychologische noden.

Al met al vormt omgaan met transnationaal ouderschap een uitdaging voor sociale professionals, bijvoorbeeld het bemiddelen tussen de behoeften en wensen van een niet-begeleide minderjarige en de ouders op afstand, die vaak verschillende verwachtingen en behoeften hebben. De afstand kan (soms) overbrugd worden door technologie, maar het overwinnen van pedagogische vraagstukken op afstand blijft lastig (Debruyne, 2024a).

Dat gebeurt maar op enkele plaatsen, zoals in het programma 'Mindspring' van de Centra voor Algemeen Welzijnswerk in Vlaanderen en Brussel. Initiatieven zoals ouderkracht of dienstverlening van Solentra zetten in zowel op cliëntniveau als op ondersteuning van sociaal werkers op het terrein van gezinsondersteuning. Een ander voorbeeld is de samenwerking tussen OCMW Leuven en Caritas. Met twee à drie sociaal werkers doet men aan begeleiding na de gezinshereniging, en via de backoffice in Brussel kunnen de Caritas-medewerkers ook sociaaljuridische ondersteuning bieden. Ze doen dat sterk outreachend, met twee huisbezoeken per week, waarbij ze vooral via een vertrouwensband aan gezinsondersteuning doen. Ouders ondersteunen in en na migratie, wordt ook gedaan door organisaties zoals De Sloep VZW, een inloopcentrum in Gent; zij zetten in op collectieve activiteiten zoals oudergroepen of een lerend netwerk vaders.

Politiek: tussen laveren en contesteren

Er is geen keuze dan politiek te handelen in de beleidsrealiteit van 'welfare state bordering' en de onrechtvaardige praktijken die dit beleid uitvoeren. Tegen die achtergrond moeten sociaal werkers navigeren tussen state agent en citizen agent (Maynard-Moody & Musheno, 2000). De laatste jaren is er veel aandacht voor de politieke taak van sociaal werk waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen 'dé politiek' en 'het politieke' (Naert et al., 2023). Dé politiek focust zich op het beheer van de bestaande orde. Sociaal werk kan manoeuvreren binnen de grenzen van 'dé politiek' - via strategieën zoals signaleren, lobbyen of het gebruik van hun discretionaire ruimte - gericht op het bijsturen van de bestaande orde. 'Het politieke' daarentegen duidt op de politieke acties en interventies die de bestaande orde betwisten, weerstaan en willen veranderen. Een politieke daad – en dus 'het politieke' – is een sociale praktijk die de bestaande orde binnendringt en verandert, om voorheen ondergeschikte stemmen, verhalen en kennis te zien en te horen (Naert et al., 2023).

Zowel in België als Nederland zijn er voorbeelden van publieke acties om de 'asielopvangcrisis' te contesteren, maar we denken ook aan de strijd voor regularisatie, die vooral door mensen zonder wettig verblijf zélf wordt gevoerd. Mensen worden zelf de drager van het politieke via zelfrepresentatie. In dat kader heeft het European Civic Forum bijvoorbeeld de Civic Pride Award toegekend aan de regularisatiebeweging Union des Sans Papiers pour la Regularisation. Een opmerkelijke gebeurtenis, omdat het gaat om formele niet-burgers die een burgerschapsprijs winnen. Mensen zonder wettig verblijf zijn namelijk 'niet-burgers': mensen die overleven in de rafelrand van de democratie, met beperkte rechten. Dat zien we vaak terugkomen in de praktijken die we eerder beschreven, ze bouwen een nieuw sociaal werk voorbij een natie-gebonden project en contesteren 'welfare state bordering'.

BESLUIT

Migratie heeft een radicale impact op het sociaal werk dat vanuit de naoorlogse welvaartstaat voortvloeit. Zowel de principiële uitgangspunten als sociale modaliteiten staan 'onder druk'. Niet alleen omdat verschillende vormen van verblijfsrecht een rol spelen, maar evengoed door de gevoerde politiek van welvaartstaatbegrenzing en de transnationale dimensies rond migratie en migranten zelf. Toch zien we handvatten om met transnationale migratie aan de slag te gaan als sociaal werk, namelijk vanuit het handelingskader van de vijf P's.

Deze vijf P's zijn geen afgegrensd handelingskader waarmee sociaal werk aan de slag kan, maar ze kunnen bijdragen om sociaal werkpakketten voorbij hun historische sedentaire constructie te brengen. Ze stellen het actuele in afweging tot het mogelijke. We hebben geprobeerd te illustreren wat elke 'P' in de praktijk reeds betekent. We merken dat onze studenten aan de Odisee Hogeschool en Universiteit Gent de vijf P's goed oppikken. Het geeft hen taal en kader om de complexiteit van superdiverse migratie beter te kunnen vatten in relatie tot hun opdracht als sociaal werker.

Om te voorkomen dat sociaal werk deelachtig wordt aan het dominante 'migratieregime' waar onderdrukking en ongelijkheid de regel zijn (Farmer, 2021). is er geen alternatief dan handvatten bieden in de omgang met transnationale migratie voor het mensenrechtenberoep dat sociaal werk is.

REFERENTIES

- An, S., Chambon, A., & Köngeter, S. (2016). Transnational histories of social work and social welfare—An introduction. *Transnational Social Review*, 6(3), 236–241.
- Andersen, J. G., & Bjørklund, T. (1990). Structural changes and new cleavages: The progress parties in Denmark and Norway. *Acta Sociologica*, 33(3), 195–217.
- Ataç, I., & Rosenberger, S. (2019). Social policies as a tool of migration control. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 17(1), 1–10.
- Baldassar, L., Baldock, C. V., Wilding, R., Baldock, C. V., & Wilding, R. (2007). Introduction: Transnational caregiving. In *Families caring across borders: Migration, ageing and transnational caregiving* (pp. 1–16). London: Palgrave Macmillan.
- Bendixsen, S., & Näre, L. (2024, January 24). Welfare state bordering as a form of mobility and migration control. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 50, 2689–2706. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2023.2298540>

- Bhambra, G. K., & Holmwood, J. (2018). Colonialism, postcolonialism and the liberal welfare state. *New Political Economy*, 23(5), 574–587.
- Boccagni, P., & Righard, E. (2020). Social work with refugee and displaced populations in Europe:(dis) continuities, dilemmas, developments. *European Journal of Social Work*, 23(3), 375–383.
- Boccagni, E., Righard, E., & Bolzman, C. (2015). Mapping transnationalism: Transnational social work with migrants. *Transnational Social Review*, 5(3), 312–319.
- Caarls, K., Bonizzoni, P., & Boccagni, P. (2013). Care (and) circulation revisited: A conceptual map of diversity in transnational parenting. In L. Baldassar & L. Merla (Eds.), *Transnational families, migration and the circulation of care: Understanding mobility and absence in family life* (pp. 78–93). Routledge.
- Carpentier, S. (2016). *Lost in transition? Essays on the socio-economic trajectories of social assistance beneficiaries in Belgium*. Antwerpen: Faculteit Sociale Wetenschappen, Universiteit Antwerpen.
- Cosemans, S., & Debruyne, P. (2022). Vluchtelingen die het (niet) verdienen. *Samenleving en Politiek*, 29(4), 41–47.
- De Hertog, S., & Belloni, M. (2023, November 9). Fraudulent Families? Investigating the role of Paperwork in the Assessment of Refugees' Family Reunification in Belgium. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 1–15. <https://doi.org/10.1080/15562948.2023.2271864>
- De Swaan, A. (2004). *Zorg en de staat. Welzijn, onderwijs en gezondheidszorg in Europa en de Verenigde Staten in de nieuwe tijd*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- De Waal, T. (2020). Conditional belonging: Evaluating integration requirements from a social equality perspective. *Journal of Intercultural Studies*, 41(2), 231–247.
- De Waal, T. (2021a). *Integration requirements for immigrants in Europe: A legal-philosophical inquiry*. Bloomsbury Publishing.
- De Waal, T. (2021b). *Migranten hoeven zich niet te bewijzen*. <https://www.uva.nl/shared-content/faculteiten/nl/faculteit-der-rechtsgeleerdheid/nieuws/2021/09/tamar-de-waal-migranten-hoeven-zich-niet-te-bewijzen.html?cb>
- De Zwart, F., & Poppelaars, C. (2007). Redistribution and ethnic diversity in the Netherlands: Accommodation, denial and replacement. *Acta Sociologica*, 50, 387–399.
- Debruyne, P. (2019). *Inburgering en integratie zijn gewoon instrumenten van migratiebeheer geworden*. Mo.be. Retrieved November 12, 2019, from <https://www.mo.be/mopaper/>
- Debruyne, P. (2021). *De Vlaamse regering wil vooral streng zijn voor nieuwkomers*. Sociaal.net. Retrieved februari 18, 2021, from <https://sociaal.net/ opinie/de-vlaamse-regering-wil-vooral-streng-zijn-voor-nieuwkomers/>

- Debruyne, P. (2022). Intra-Europese migratie in Gent. Een verhaal van bottom uppraktijken op de naad van migratie en sociale mobiliteit. In J. Coene, T. Ghys, B. Hubeau, S. Marchal, P. Raeymaeckers, R. Remmen, W. Vandenhoele, G. Van Hecken & L. Van Praag (Eds.), *Jaarboek Armoede en Uitsluiting* (pp. 131–161). ACCO.
- Debruyne, P. (2024a). *Gezinshereniging onder Druk*. Transnationaal sociaal werk. EPO Uitgeverij.
- Debruyne, P. (2024b). Menu voor een andere migratiepolitiek. *Samenleving en Politiek*. Retrieved maart 12, 2024, from <https://www.sampol.be/2024/03/menu-voor-een-andere-migratiepolitiek>
- Debruyne, P., & Grymonprez, H. (2018, maart 5). *Sociale professionals moeten positie innemen. De kracht van mensenrechten voor het sociaal werk*. Sociaal.net. Geraadpleegd februari 17, 2024, van <https://sociaal.net/achtergrond/sociale-professionals-moeten-positie-innemen/>
- Debruyne, P., Geldof, D., & Groeninck, M. (2024). Dat er nu een coalitie zonder Vlaams Belang komt, zou geen opluchting mogen zijn. *Knack*. Retrieved June 14, 2024, from <https://www.knack.be/nieuws/belgie/politiek/dat-er-nu-een-coalitie-zonder-vlaams-belang-komt-zou-geen-opluchting-mogen-zijn>
- Entzinger, H. B. (1995). De andere grenzen van de verzorgingsstaat. Migratiestromen en migratiebeleid. In G. Engbersen, A. Hemerijck, & W. E. Bakker (Eds.), *Zorgen in het Europese huis. Verkenningen van de grenzen van nationale verzorgingsstaten* (pp. 142–173). Amsterdam: Boom.
- Fairwork Belgium. (2020). Werknemers zonder wettig verblijf. Jaarverslag 2020. Werknemersbescherming van arbeidsmigranten met of zonder verblijfsrecht Retrieved from <https://www.fairworkbelgium.be/wp-content/uploads/2021/10/20211009-Werkboek-meer-FAIRWORK-in-Belgium.pdf>
- Farmer, N. (2021). 'I never felt like an illegal immigrant until social work turned up at the hospital': No recourse to public funds as necropolitical exception. *The British Journal of Social Work*, 51(8), 3301–3318.
- Geldof, D., Beirinckx, C., Claeys, J., Debruyne, P., Groeninck, M., Loosveldt, G., & Van Dam, S. (2023). Vluchtelingen: deserving versus undeserving? Verschillen in beleidsaanpak van opvang en inclusie tussen Oekraïners en andere mensen op de vlucht. In J. Coene (Ed.), *Jaarboek Armoede en ongelijkheid* (pp. 153-171). ACCO.
- Glick Schiller, N. (2015). Explanatory frameworks in transnational migration studies: The missing multi-scalar global perspective. *Ethnic and Racial Studies*, 38(13), 2275–2282.
- Goris, P. (2023). *Als David tegen Goliath moet strijden, kan een juridisch wapen het verschil maken*. Sociaal.net. Retrieved from <https://sociaal.net/achtergrond/progress-lawyers-network-advocaten/>

- Hadwin, D., & Singh, G. (2024). Social work with unaccompanied asylum-seeking children and young people: Resisting the rhetoric. *Critical and Radical Social Work*, 1–17.
- Haenraets, R., & Roosma, F. (2024). Welfare chauvinism in times of crises: The impact of the radical right political discourse. *Journal of European Social Policy*, 34(2), 159–174.
- Halfmann, J. (2000). Welfare State and territory. In M. Bommès & A. Geddes (Eds.), *Immigration and Welfare-Challenging the borders of the Welfare state* (pp. 34-50). London: Routledge.
- Hollifield, J. F. (2012). *Governing migration. In Global migration: Challenges in the twenty-first century* (pp. 183-209). New York: Palgrave Macmillan US.
- Keating, M. (2021). Beyond the nation-state: Territory, solidarity and welfare in a multiscalar Europe. *Territory, Politics, Governance*, 9(3), 331–345.
- Könönen, J. (2018). Differential inclusion of non-citizens in a universalistic welfare state. *Citizenship Studies*, 22(1), 53–69.
- Marshall, T. G. (1950). *Citizenship and social class: And other essays*. Cambridge: University Press.
- Matthys, G. (2018). *Welk verblijfsstatuut? Welke rechtspositie? Sociale professionals moeten kennis vreemdelingenrecht bijspijkeren*. Sociaal.net. Retrieved maart 6, 2018, from <https://sociaal.net/achtergrond/welk-verblijfsstatuut-welke-rechtspositie/>
- Maynard-Moody, S., & Musheno, M. (2000). State agent or citizen agent: Two narratives of discretion. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 10(2), 329–358.
- Meeus, B., Van Heur, B., & Arnaut, K. (2019). Migration and the infrastructural politics of urban arrival. In *Arrival Infrastructures: Migration and Urban Social Mobilities* (pp. 1–32).
- Morris, L. (2003). Managing contradiction: Civic stratification and migrants' rights. *International Migration Review*, 37(1), 74–100.
- Mosselson, A. (2021). Cities of sanctuary in environments of hostility: Competing and contrasting migration infrastructures. *Antipode*, 53(6), 1725–1744.
- Myria. (2022, maart). *Advies over gezinshereniging met begunstigden van internationale bescherming. Termijn en wijze van indiening van de aanvraag, toegang tot informatie, advies en professionele begeleiding*. Retrieved from https://www.myria.be/files/Advies_Gezinshereniging_termijn_indiening.pdf
- Naert, J., Debruyne, P., Van Bouchaute, B., & Roose, R. (2023). 'Listen Very Carefully, We Will Say This Only Once (Again)' Dead Ends to Politicisation in social work. *The British Journal of Social Work*, 54(5), 1889–1905.
- Orbit. (2017). *ORBIT op studietrip naar Groningen: 'De straat is nooit een deel van de oplossing. De straat is altijd een deel van het probleem'*. Retrieved from <https://www.orbitvzw.be/orbit-op-studietrip-naar-groningen-de-straat-is-nooit-een-deel-van-de-oplossing-de-straat-is-altijd-een-deel-van-het-probleem/>

- Ozkazanc-Pan, B. (2019). "Superdiversity": A new paradigm for inclusion in a transnational world. *Equality, Diversity and Inclusion*, 38(4), 477–490. <https://doi.org/10.1108/EDI-07-2018-0134>
- Paju, J. (2022). The charter and social security rights: Time to stand and deliver? *European Journal of Social Security*, 24(1), 21–39.
- Papadopoulos, D., & Tsianos, V. S. (2013). After citizenship: Autonomy of migration, organisational ontology and mobile commons. *Citizenship Studies*, 17(2), 178–196.
- Persdotter, M., Lind, J., & Righard, E. (2021). Introduction to special issue: Bordering practices in the social service sector—experiences from Norway and Sweden. *Nordic Social Work Research*, 11(2), 95–102.
- PICUM. (2003a). *Book of solidarity*, Volume 3 (pp. 1–103). Accessed March 25, 2024, from https://picum.org/wp-content/uploads/2021/11/Book-of-Solidarity-VOL-3_Coloured-cover.pdf
- PICUM. (2003b). *Book of Solidarity*, Volume 1. Retrieved from http://picum.org/picum.org/uploads/publication/Book%20of%20Solidarity%20VOL%201_1
- Ravnbøl, C. I., Korsby, T. M., & Simonsen, A. (2023). Introduction: Transnational street business: Migrants in the informal urban economy. *Migration and Society*, 6(1), 1–15.
- Righard, E. (2018). Conceptualising social work through the lens of transnationalism. *Nordic Journal of Migration Research*, 8(4), 245–253.
- Robinson, K. (2014). Voices from the front line: Social work with refugees and asylum seekers in Australia and the UK. *British Journal of Social Work*, 44(6), 1602–1620.
- Rosenau, J. (2003). *Distant proximities. Dynamics beyond globalization*. Princeton: Princeton University Press.
- Rousseau, C., Rufagari, M.-C., Bagilishya, D., & Mesham, T. (2004). Remaking family life: Strategies for re-establishing continuity among Congolese refugees during the family reunification process. *Social Science and Medicine*, 59, 1095–1108. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2003.12.011>
- Samyn, S., Roets, G., & Hermans, K. (2023). *Een kwalitatieve en responsieve analyse van het Postmobiel vrouwen-project in Gent*. Document in eigen bezit.
- Sarolea, S., & Merla, L. (2021). Migrants et sédentaires: des familles ontologiquement différentes?. In L. Merla, S. Sarolea, & B. Schoumaker (Eds.), *Composer avec les normes. Trajectoires de vie et agentivité de migrants face au cadre legal* (pp. 259–291). Academia L'Harmattan: Louvain-la-Neuve.
- Schapendonk, J., Van Liempt, I., Schwarz, I., & Steel, G. (2020). Re-routing migration geographies: Migrants, trajectories and mobility regimes. *Geoforum*, 116, 211–216.

- Schiller, N. G. (2017). Transborder citizenship: An outcome of legal pluralism within transnational social fields. In F. Von Benda-Beckmann, K. Von Benda-Beckmann, & A. Griffiths (Eds.), *Mobile people, mobile law* (pp. 39–62). New York, NY: Routledge.
- Schrooten, M. (2024). Bringing the transnational into social work. In *The Routledge International Handbook of Transnational Studies* (pp. 143–154). Routledge.
- Schrooten, M., & Meeus, B. (2020). The possible role and position of social work as part of the arrival infrastructure. *European Journal of Social Work*, 23(3), 414–424.
- Simone, A. (2021). Ritornello: "People as infrastructure". *Urban Geography*, 42(9), 1341–1348.
- Snel, E., Bilgili, Ö., & Staring, R. (2021). Migration trajectories and transnational support within and beyond Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(14), 3209–3225.
- Teloni, D. D., Dedotsi, S., Lazanas, A., & Telonis, A. (2023). Social work with refugees: Examining social workers' role and practice in times of crisis in Greece. *International Social Work*, 66(4), 1117–1134.
- Tsianos, V., & Karakayali, S. (2010). Transnational migration and the emergence of the European border regime: An ethnographic analysis. *European Journal of Social Theory*, 13(3), 373–387.
- Van Der Mei, A. P. (2005). Union citizenship, freedom of movement and the fear for social tourism. In H. Scheider (Ed.), *Migration, integration and citizenship – A challenge for Europe's future*, Vol. I. Maastricht: Forum.
- Van Houtum, H., & Van Uden, A. (2021). The birth of the paper prison. The global inequality trap of visa borders. *Environment and Planning C. Politics and Space*, 40(1), 3–30.
- Van Steenberghe, J. (1995). Arbeid en sociale bescherming: een lat-relatie? In X. (Ed.), *Vijftig jaar sociale zekerheid... en daarna?* (pp. 87). Brussel: Bruylant.
- Vandezande, J., Van Leeuwen, E., & Willems, S. (2021). Dringende Medische Hulpverlening in Antwerpen: wat vinden huisartsen van de huidige procedure? *Huisarts Nu*, 50, 126–131.
- Wajsberg, M., & Schapendonk, J. (2022). Resonance beyond regimes: Migrant's alternative infrastructuring practices in Athens. *Urban Studies*, 59(11), 2352–2368.
- Wimmer, A., & Glick Schiller, N. (2002). Methodological nationalism and beyond: nation–state building, migration and the social sciences. *Global Networks*, 2(4), 301–334.
- Xiang, B., & Lindquist, J. (2014). Migration infrastructure. *International Migration Review*, 48, S122–S148.